

ALLAHVERDİYEV NAMLET
ABDULLAYEVA RUZİYƏ
HƏSƏNOVA RÖYA
AMEA Gəncə Bölməsi
pashaguliev@gmail.com

PEYĞƏMBƏR VƏ ÖVLİYƏ KƏLAMLARI NİZAMİ “XƏMSƏ”SİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, Nizami Gəncəvi, Gəncə, Sirlər xəzinəsi, ədəbiyyat, şair, peyğəmbər, övliya, kəlam, poeziya, poema.

Key words: Azerbaijan, Nizami Ganjavi, Ganja, “Treasure of secrets”, literature, poet, prophet, saint person, people, poetics, poem.

Ключевые слова: Азербайджан, Низами Гянджави, Ганджа, «сокровищница тайн», литература, поэт, пророк, овлия, слова, поэзия, поэма.

Dahi şairimiz Nizami Gəncəvi nəinki Şərqdə, dünya ədəbiyyatı tarixində böyük mövqeyə malik olan bir şair idi. Onun “Xəmsə”si Yaxın və Orta Şərqdə geniş yayılaraq orda yaşayan xalqların ədəbiyyatının yaranmasına təkan vermişdir. Əsərləri sağlığında bütün şərqdə yayılmaqla bərabər, şairlər onu özlərinə ustad bilmişlər. “XIII əsrdə yaşamış Hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi Nizaminin “Xəmsə”-sini dünya ədəbiyyatında misli olmayan yüksək sənət əsəri kimi qiymətləndirmiş, Nizaminin şagirdi olmağı özünə şərəf hesab etmişdir” (1, s.113). Tanınmış tədqiqatçı Məhəmmədəli Tərbiyət yazırdı: “O, istinasız olaraq hamının etirafına görə fars dilində məsnəvi yazanların başçısı və dastan yaradanların rəhbəri olmuşdur” (2, s.256). Rusiyada Nizaminin böyük tədqiqatçısı tanınmış şərqşünas Y. E.Bertels fəxrlə yazırdı: “Bütün dünya şərqşünasları Nizami əsərlərinin müstəsna dəyərini çoxdan etiraf etmişlər” (3, s.15). Nizami Gəncəvi əsərlərində insanpərvərlik, ali insani keyfiyyətləri tərənnüm etdiyinə görə ümumbəşəri bir şair kimi ölümündən səkkiz əsrdən artıq bir zaman keçsədə, yenə sevilir. Professor Xəlil Yusiflinin təbirincə desək “Nizaminin hər bir əsəri insan haqqında ilahi ölçülərlə ölçülə, qiymətləndirilə bilən sahilsiz bir fikir ümmanıdır” (4, s.4). Azərbaycan Sovet alimlərinin yaşadıkları mühit şairin dini görüşlərini geniş öyrənməyə imkan verməmişdir. Biz “Peyğəmbər və övliya kəlamları Nizaminin Xəmsəsində” mövzusunı öyrənməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Nizaminin yaşadığı XII əsrdə şiə məzhəbi İsmaililər şəklində yayılırdı. Şiələr peyğəmbər ailəsinin tərəfdarları olub, başqalarını mötəbər

saymırlar. Onlar on iki imamı qüsuruz və müqəddəs bilirlər. “Şiələr arasında Əli ibni Əbu Talib və onun nəslindən olanları irsi ali hakimiyyətə və peyğəmbərlik prinsipini təcəssüm etdirirlər” (5, s.162).

İslam məzhəblərindən biri olan sünniliyin tərəfdarları isə özlərini əhli-sünnə (sünnə adamları) adlandırırlar və Peyğəmbərin əmələrinə əməl edirlər. “Dörd xəlifəni qanuni hesab edib, hədislərin məcmuələrinin düzgün olduğunu təsdiq edənlər və dörd məzhəbdən birinə uyğun olaraq mərasimlərə, məişət qaydalarına və sosial qaydalara riayət edənlər sünni sayılırlar” (6, s.105). Sünnilik məzhəbi Hənəfi, Hənəbali, Maliki və Şafii cərəyanlarından ibarətdir. Əbu Əbdullah Məhəmməd ibn İdris əs Şafii Şafilik cərəyanının banisidir. O, 767-ci ildə Qəzzədə anadan olmuş, atası öldükdən sonra Məkkədə anasının yanında böyümüş, bədəvilərlə ünsiyyət saxlamış və qədim ərəb poeziyası sahəsində sanballı bilik toplamışdır” (6, s.129). Məhəmməd ibn İdrisin yeddinci babası həzrət peyğəmbərin babası Haşim idi. Buna görə ona “Qureys” və “Mutallim” ləqəbi verilmişdi. Onun fiqhə və hədisə aid yüzdən artıq kitabı var. “Mədinədə təhsil almış, ilk illər şiəliyi yaymağa çalışmışdır. Ona görə Bağdada çağırılmış və həbs edilmişdir. Sonra Bağdad qazisi İmam Məhəmmədin xahişi ilə sərbəst buraxılmışdır” (7, s.62).

Şafilər ilk dörd xəlifənin ən üstünü Əbubəkri qəbul etməklə bərabər Əliyə xüsusi bir sevgi bəsləyir və şeirlərində “Əhli beyt” ə bağlılıqlarını bildirirlər.

Əlinin eşqində sabitqədəməm,
Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
Hər iki nur ilə nurlanır dimaq,
Əbubəkr bir şamdır, Osmam bir çıraq (8, s.28).

Sünni məzhəb olan Nizami, Əli əbu Talibin adını çəkməsi və tərif etməsinə əsaslanıb deyilir ki, o sünni məzhəbinin Şafii təriqətinə mənsub imiş.

Ya meydana Əli- ər oğlu əri göndər,
Ya da şeytan üstünə cəsur Öməri göndər (9, s.37).

“Sirlər xəzinəsi” əsərində Əli haqqında yazırdı:

Əli- səxavət camı dolandıran saqidir,
Var olsun, səxavəti əbədidir, baqidir. (9, s.42).

Həmin əsərin başqa bir yerdə isə özü haqqında deyir:

Cəbrail qanadlıdır şairin ilham atı,
Əlinin yelpiyidir İsrailin qanadı. (9, s.51).

Nizami bütün əsərlərində dörd xəlifəni tərif edir.

İslamın sütunu tək o dörd bayraq ucaldı,
Şəninə gecə- gündüz beş təbil çaldı (9, s.35).

Şəninə gecə-gündüz beş təbil çaldı. Bunun mənası gündə beş dəfə namaz qılmağa işarədir.

Nizami əsərlərinin hamısında Quran ayələrindən, Peyğəmbər, Övliya kəlamlarından və dini rəvayətlərdən yeri gəldikcə istifadə etmişdir. Biz “Peyğəmbər və Övliya kəlamları Nizami Xəmsəsində” yazımızı işləyən zaman hədisləri Zəfər Cəfərzadənin “500 hədis”, Hadi Müvəhhədinin “Əhli-beyt bağçasından 1000 çiçək”, Aqıl Rəhimlinin “Hikmətli nəsihətlər” və Seyid Kamal Fəqih İmaninin “Bir dəstə gül” kitablarından seçdik və bu günlə uzlaşan kəlamlara üstünlük verdik. Yazımızda beytlərin Nizaminin hansı əsərindən götürüldüyümüzü və əsərlərin adını aşağıda şərti işarələrlə göstərmişik:

“Sirlər xəzinəsi –S.x

“Xosrov və Şirin” -X.Ş.

“leyli və Məcnun” –L.M.

“Yeddi gözəl” – Y.g.

“İsgəndərnamə” - İ.

Peyğəmbər və Övliya kəlamları Nizami xəmsəsində

“Əl cənnətu təhtə əqdamil umməhət”. Məhəmməd (s).

Cənnət Anaların ayaqları altındadır (10, s.52).

*Şənin toxumunun məğziyəm ana,
Ayaq torpağın da cənnətdir mana (4, s.210).*

“Əş şəbə bu şüabət unmin əl cunun”. Məhəmməd (s).

Cavanlıq dəliliyin bir qismidir (10, s.66).

*Ovçu səbirsizlik göstərsə əgər,
Oxu nişanəyə dəyməz, yan gedər (Y.g., s.79).*

“Qul əl haqqə va in kanə murrən”. Məhəmməd (s).

Haq sözü de, hərçənd acı da olsa. (10, s.67)

*Var doğru yazmaöa, madam ki, imkan,
Neçin gəlsin gərək ortaya yalan?!*

*Qiyətdən salmışdır sözü yalanlar,
Doğru danışan möhtəşəm olar. (X.Ş., s.25)*

“Həzər ruzi yəkfi ən yəkfi”. Əli (ə)

Ruzi ki, kifayət edər bəsdür. (11, s.203)

*Dünyada əlimdə mal yoxsa əgər,
Qənaət ki, vardır, kifayət edər (X.Ş., s.12).*

“Lətə təmənnəu əl motə”. Əli (ə)

Ölüm arzu etməyin (10, s.68).

*İstər bir gün yaşa, istərsə yüz il,
Bu nurlu eyvandan köçəcəksən bil.
Yaxşısı budur ki, könlünü şad et,
O böyük Allahı şadlıqla yad et (X.Ş., s. 30)!*

“Əs sukutu aləl ahməqi əfzəlu cavabih”. Əli (ə)

Axmağın cavabı sükutdur (12, s.10).

*Nalayıq söz ilə etsələr xitab,
Sən gərək sükutla verəsən cavab. (8, s.443)*

“Birru Abəkkum tərirrai kum əbhau kum” Məhəmməd (s)

“Valideyinizə yaxşılıq edin ki, evladlarınızdan yaxşılıq görəsiniz”
(11, s.226).

*Nə edibsə sənə evladın inan,
Onu da görəcək öz evladından.
Oğlunun yaxşı- pis işiyçün, dayan,
Cəza vermə, o da alar oğlundan (X.Ş.,s.36).*

“Əl elmu qablə kullil fədəilu”. Əli (ə)

Bütün fəzilətlərin başı elmdir (13, s.76).

*Ucalmaq istəsən bir kamala çat,
Kamala ehtiram göstərir həyat (4, s. 64).*

“Mə şəy-in əhaqu bi tuli sucnin lim lisani”. Mühəmməd (s)

Həç bir şey dil qədər zindənda saxlanmağa layiq deyil (13, s.110).

*Dil gülünc etməsin deyə insanı
Olmuş insan ağzı dilin zindanı (X.Ş., s.8).*

“Lə səhət mə ləhəm” Hüseyn (ə)

Bədənin sağlamlığı çox yemək deyil (10, s.128).

*Az yeyib, çox dincəlmək məziyyətdir insana,
Çox yemək narahatlıq, əziyyətdir insana (X.Ş., s.103).*

“Mə zənəi ğayrun qatt”. Əli (ə)

Cavan mərd, heç vaxt zina etməz (12, s.73)

*Can atırsan açasan bu pərdənin sirrini,
Yırtдың pərdə açar, bil ki, sənəin sirrini (9, s.97).*

“Əl xulqul hasənu ibadətun”. Hüseyn (ə)

Gözəl əxlaq ibadətdəndir (10, s.17).

*Aqıl ol, əl çəkmə xasiyyətindən,
Özgə xasiyyətə uyma qətiyyəni (8, s.512)*

“Əl səd vara əl hədis əl cəmil həv tərək mə lə yəcb qavla” Əbu Bəkr

(r)

Gözəl danışmağın sirri lazımsız sözləri tərək etməkdir.

*Söz köhləni çapanlar qorusa da bu qəsri,
Alçaqlar viran qoyub verdi bada bu qəsri (9, s.50).*

Əl fərs kəlae səhab təzhib bəstəd”. Osman.(r)

Fitnə-fəsada düşəcəyinizdən qorxun.

*Fələk zəhər qatmayıb, söylə kimin aşına?
Boş qoyduğı dünyanın külü olsun başına (9, s.109).*

“ Mən səduq əl səkuhu zəkə aməluhu”. Cəfər Sadiq (ə)

Hər kəsin dili düz olsa, əməli pakizə olar.

*Daim şirin dillə yaxşılıq eylə,
Nə fayda eləsən acı dil ilə (8, s.522)?*

“Taləbul elm fərizət” Məhəmməd (s).

Elm öyrənmək vacibdir (10, s.70).

*Elmə qiymət qoydu böyük hökmüran,
Elm ilə ucaldı dünyada Yunan (8, s.43).*

“Əl ilmu kulli fədəilu” Əli (ə).

Bütün fəzilətlərin başı elmdir (13, s.76).

*Ucalmiq istəsən bir kamala çat,
Kamala ehtiram göstərir həyat (4, s.64).*

“Mən ləm yənfəhu elmuhu yəzurruhu cətlət” Məhəmməd (s).

Elmindən faydalanmayan, cəhlindən zərər görər (10, s.65).

*Sənsən işığı almayan bir şam,
Sənər öz yeliylə, qaralar müdam (4, s.33).*

“Əl elmu elmani: elmul ədyən və elmul əbdan” Məhəmməd (s)

Elm iki cürdür: din elmi və bədən elmi (tibb) (10, s.17).

*Elmlər elmidir demiş peyğəmbər,
Din elmi, təbabət elmi, müxtəsər.
Fəqih olsan əgər itaətkar ol,
Hiylədən, riyadan daim kənar ol.
İsa mərifətli həkim ol, əmma
İnsanı öldürən bir həkim olma .
Həm həkim, həm fəqih olsan sən əgər,
Hamının yanında adın yüksələr (4, s.65).*

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi Bakı 1960
2. M. Ə. Tərbiyə Dənışməndani Azərbaycan Bakı 1987
3. E. Ə. Бертельс Низами и Фуззли Москва 1962
4. Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” Bakı 2012
5. Anri Masse “İslam” Bakı 1964

6. “İslam” məlumat kitabı Bakı 1985
7. İslamda təriqətlər və məzhəblər Bakı 1999
8. Nizami Gəncəvi “İsgəndərnamə” Bakı 1982
9. Nizami Gəncəvi “Sirlər xəzinəsi” Bakı 1981
10. Zəfər Cəfərzadə “500 hədis” Bakı 20020
11. Hadi Müvəhhədi “Əhli-beyt bağçasından 1000 çiçək” Tehran
12. Aqil Rəhimli “Hikmətli nəsihətlər” Bakı 1998
13. Seyid Kamal Fəqih İmani “Bir dəstə gül” İsfahans

**Аллахвериев Намлет
Абдуллаева Рузия
Гасанова Роя**

Изречения пророков и святых в Хамсе Низами

Резюме

Великий Азербайджанский поэт Низами Гянджеви, является великим мыслителем, не только в востоке, но и для истории всей мировой литературы . Его «Хамса» распространяясь Ближнем и Среднем Востоке стал толчком для появления литературы у живущих там народов. Еще при жизни, его поэмы распространились по всему Востоку. Многие поэты считали его своими учителями. Низами Гянджеви в своих произведениях ссылаясь на высшие человеческие качества и воспевал гуманистические идеи. Поэтому несмотря что он умер уже 8 век назад все еще любят и читают его произведения. По мнению ученых, Низами своими идеями о гуманизме, философией, и взглядами на жизнь, открыл новую эпоху с этической, эстетической, социальной и культурной точки зрения в жизни всех Восточных народов. Условия Советского Союза, в котором жили ученые, не дал им осветить религиозные идеи Низами Гянджеви. Мы думаем что уже пора пополнит этого недостатка. Это и является целью в статье «Мудрые слова Пророка и Святых в «Хамсе» Низами Гянджеви». Во время исследования, мы отдали главенство проблемам, которые ассоциируются проблемами современности.

**Allahverdiyev Namlet
Abdullayeva Ruziya
Hasanova Roya**

The words of the prophets and saints in Hamsa Nizami

Summary

The great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi is a great thinker, not only in the east, but also for the history of all world literature. His "Hamsa" spreading the Middle East became the impetus for the emergence of literature among the peoples living there. During his lifetime, his poem spread throughout the East. Many poets considered him their teachers. Nizami Ganjavi in his works referred to the highest human qualities and praised humanistic ideas. Therefore, despite the fact that he died already 8 centuries ago, his works are still loved and read. According to scientists, with his ideas about humanism, philosophy, and views on life, Nizami opened a new era from an ethical, aesthetic, social and cultural point of view in the life of all Eastern peoples. The conditions of the Soviet Union, in which scientists lived, did not give them light on the religious ideas of Nizami Ganjavi. We think that it is time to replenish this shortcoming. This is the goal in the article "The wise words of the Prophet and Saints in Hams by Nizami Ganjavi." During the study, we gave primacy to the problems that are associated with the problems of our time.

Rəyçi: Xəlil Yusifli
Filologiya elmləri doktoru, professor